

Styl perswazyjny i retoryczny w literaturze

Retoryka jest sztuką skutecznego posługiwania się słowem. Jej początki sięgają starożytnej Grecji i Rzymu, gdzie umiejętność publicznego przemawiania odgrywała ogromną rolę w życiu politycznym, sądowym i społecznym. Mówca powinien nie tylko poprawnie formułować myśli, ale również wpływać na przekonania oraz zachowanie odbiorców. Retoryka obejmowała zatem zasady budowania wypowiedzi, dobierania argumentów, porządkowania treści i stosowania odpowiednich środków językowych.

Istotą stylu retorycznego jest perswazja, czyli świadome przekonywanie odbiorcy do określonych poglądów. Autor może bronić jakiejś tezy, podważać stanowisko przeciwnika, zachęcać do działania albo ostrzegać przed konsekwencjami niewłaściwego postępowania. Perswazja nie musi oznaczać manipulacji. Może opierać się na uczciwej argumentacji i pozostawiać odbiorcy możliwość samodzielnego wyboru. Jej celem jest jednak zawsze wywarcie wpływu na sposób myślenia, odczuwania lub postępowania czytelnika.

Już starożytni teoretycy retoryki wyróżniali trzy podstawowe sposoby oddziaływania na odbiorcę. Pierwszym jest odwołanie do rozumu i logicznych argumentów. Drugim – budowanie wiarygodności mówcy, który powinien przedstawiać się jako człowiek kompetentny, uczciwy i godny zaufania. Trzecim sposobem jest wywoływanie emocji, takich jak współczucie, lęk, oburzenie, nadzieja albo poczucie odpowiedzialności. Najskuteczniejsza wypowiedź łączy zazwyczaj wszystkie te elementy.

Styl perswazyjny wykorzystuje między innymi pytania retoryczne, apostrofy, wykrzyknienia, powtórzenia, anafory, wyliczenia, gradacje, kontrasty, porównania i metafory. Autor może zwracać się bezpośrednio do odbiorcy, posługiwać się

czasownikami w trybie rozkazującym i używać słownictwa wyrażającego jednoznaczną ocenę. Ważną rolę odgrywają także przykłady, czyli egzempla. Przedstawienie konkretnej sytuacji pozwala pokazać skutki określonego zachowania i zachęca czytelnika do wyciągnięcia ogólnego wniosku.

Tekst perswazyjny nie zawsze ma formę przemówienia lub rozprawy. Przekonywać można również za pomocą dialogu, satyry, ballady i powieści. Autor może ujawnić własne stanowisko bezpośrednio, ale może również ukryć je w losach bohaterów, symbolach, kontrastach oraz sposobie zakończenia utworu. Dzieło literackie oddziałuje wtedy nie tylko argumentami, lecz także wyobraźnią i emocjami.

W Polsce szczególny rozwój retoryki nastąpił w okresie renesansu. Humanizm przyczynił się do wzrostu zainteresowania człowiekiem, edukacją, życiem publicznym i kulturą starożytną. Szlachcic uczestniczący w obradach sejmu lub sejmiku powinien umieć bronić swojego stanowiska, dyskutować i przemawiać. Retoryka była więc traktowana jako ważny składnik wykształcenia oraz narzędzie działalności obywatelskiej. W literaturze służyła natomiast pouczaniu, krytykowaniu wad społecznych i propagowaniu określonych wzorców osobowych.

Wyraźnie perswazyjny charakter ma „Krótka rozprawa między trzema osobami, Panem, Wójtem a Plebanem” Mikołaja Reja. Utwór został zbudowany w formie dialogu reprezentantów trzech stanów. Pan występuje w imieniu szlachty, Pleban reprezentuje duchowieństwo, a Wójt – chłopów. Każdy z rozmówców przedstawia własne skargi i oskarża pozostałe grupy o zaniedbywanie obowiązków.

Forma dialogu pozwala Rejowi ukazać problemy społeczne z różnych perspektyw. Autor nie wygłasza od razu gotowego wykładu. Pozwala postaciom zabierać głos, odpowiadać na zarzuty i demaskować wzajemne winy. Dzięki temu czytelnik otrzymuje wrażenie uczestnictwa w żywej dyskusji. Jednocześnie rozmówcy są typami społecznymi, dlatego ich wypowiedzi nie

dotyczą wyłącznie pojedynczych osób. Ukazują konflikty istniejące pomiędzy całymi stanami.

Pleban zostaje oskarżony o chciwość, pobieranie nadmiernych opłat oraz zaniedbywanie obowiązków duszpasterskich. Pan myśli głównie o własnych przyjemnościach, polowaniach, ucztach i powiększaniu majątku. Władze państwowe nie potrafią zapewnić porządku i sprawiedliwości. Najwięcej cierpi natomiast Wójt, czyli chłop obciążony obowiązkami na rzecz zarówno szlachty, jak i Kościoła. Jego sytuację podsumowują słowa: „Ksiądz pana wini, pan księdza, a nam prostym zewsząd nędza”.

Cytat ten ma charakter sentencji i stanowi jedno z najważniejszych podsumowań utworu. Zwięzła, rytmiczna konstrukcja ułatwia jego zapamiętanie. Rej pokazuje, że przedstawiciele warstw uprzywilejowanych wzajemnie się oskarżają, ale rzeczywisty koszt ich zaniedbań ponoszą najubożsi. Wypowiedź Wójta budzi współczucie, a jednocześnie oburzenie na niesprawiedliwość społeczną.

Perswazyjność „Krótkiej rozprawy” wynika również z zastosowania języka zbliżonego do żywej mowy. Rej wykorzystuje przysłowia, potoczne powiedzenia, pytania, wykrzyknienia i wyraziste przykłady. Nie posługuje się abstrakcyjnymi pojęciami, lecz tworzy sceny znane odbiorcom z codziennego życia. Dzięki temu krytyka staje się zrozumiała nawet dla czytelnika nieposiadającego rozległego wykształcenia.

Autor stosuje także satyrę i ironię. Ośmieszając bohaterów, nie tylko bawi odbiorcę, ale również skłania go do krytycznej oceny przedstawionych zachowań. Śmiech pełni funkcję wychowawczą. Człowiek rozpoznający własne wady w karykaturalnej postaci może poczuć zawstydzenie i podjąć próbę zmiany. Rej pisze więc po to, aby źle postępujący mogli się poprawić, a pozostali otrzymali przestrozę.

Wypowiedzi rozmówców są starannie dobrane do ich pozycji społecznej. Dzięki temu autor buduje wrażenie wiarygodności.

Pokazuje, że zna realia funkcjonowania wsi, Kościoła, dworu i państwa, co upoważnia go do zabrania głosu. Nie przedstawia się wyłącznie jako moralista oceniający innych z bezpiecznej odległości. Występuje również jako uważny obserwator rzeczywistości.

Perswazja Reja polega zatem na połączeniu logicznych racji, konkretnych przykładów i emocjonalnego oddziaływania. Czytelnik widzi skutki niesprawiedliwości, słyszy głosy przedstawicieli poszczególnych stanów i może sam ocenić ich argumenty. Jednocześnie konstrukcja utworu prowadzi go ku przekonaniu, że państwo wymaga moralnej oraz społecznej naprawy.

Inny rodzaj perswazji pojawia się w „Żywocie człowieka poczciwego”, będącym częścią „Zwierciadła” Mikołaja Reja. Utwór ma charakter parenetyczny, czyli przedstawia wzorzec osobowy przeznaczony do naśladowania. Tytułowy człowiek poczciwy jest szlachcicem ziemianinem, który żyje zgodnie z naturą, uczciwie wykonuje obowiązki, troszczy się o rodzinę i zachowuje umiar.

Rej nie tworzy portretu niezwykłego bohatera. Poczciwość nie oznacza świętości ani dokonywania wielkich czynów. Polega na rozsądnym i moralnym przeżywaniu codzienności. Człowiek powinien rozwijać takie cnoty jak prawdomówność, sprawiedliwość, umiarkowanie, roztropność i dobre obyczaje. Dzięki nim może osiągnąć wewnętrzną równowagę oraz harmonię z otoczeniem.

Autor stara się doprowadzić do utożsamienia odbiorcy z przedstawionym wzorcem. Zwraca się do niego bezpośrednio i pokazuje, jak powinien postępować na kolejnych etapach życia. Dzieciństwo, młodość, dojrzałość i starość otrzymują właściwe sobie obowiązki. Czytelnik może odnieść te wskazówki do własnego doświadczenia i wyobrazić sobie siebie w roli dobrego gospodarza.

Istotnym środkiem perswazji są egzempla, czyli przykłady zaczerpnięte z historii, tradycji i codziennego życia. Rej przywołuje postacie oraz sytuacje potwierdzające głoszone zasady. Konkretny przykład działa skuteczniej niż samo abstrakcyjne pouczenie, ponieważ pozwala zobaczyć konsekwencje określonego postępowania. Wzorzec staje się dzięki temu możliwy do zastosowania w praktyce.

Rej chętnie posługuje się przysłowiami i sentencjami. Wyrażają one doświadczenie wielu pokoleń, dlatego wzmacniają wiarygodność wypowiedzi. Odbiorca ma wrażenie, że autor nie przedstawia wyłącznie własnej opinii, lecz odwołuje się do powszechnie uznanej mądrości. Powtórzenia i szeregi bliskoznacznych określeń utrwalały najważniejsze myśli oraz nadają wypowiedzi rytm.

Duże znaczenie mają obrazowe sceny związane z życiem wiejskim. Rej opisuje zajęcia odpowiednie dla kolejnych pór roku, przyjemność płynącą z obserwowania przyrody, prowadzenie gospodarstwa i odpoczynek w gronie najbliższych. Czytelnik nie otrzymuje jedynie suchego nakazu, aby zostać ziemianinem. Widzi atrakcyjny obraz życia zapewniającego spokój, bezpieczeństwo i poczucie niezależności.

Perswazja polega tutaj także na przeciwstawieniu. Życie pocziwego ziemianina zostaje zestawione z niebezpieczeństwami nadmiernej ambicji, dworskich intryg, nieuczciwego zdobywania majątku i pogoni za zaszczytami. Autor pokazuje, że człowiek umiarkowany osiąga szczęście, natomiast ten, kto nieustannie pragnie więcej, traci spokój. Odbiorca ma wybrać wzorzec przedstawiony jako rozsądniejszy i bardziej zgodny z naturą.

„Żywot człowieka pocziwego” nie opiera się więc na rozkazach i groźbach. Rej przekonuje przede wszystkim przez atrakcyjność pozytywnego przykładu. Jako moralista nie ogranicza się do piętnowania wad. Pokazuje sposób życia, który powinien przynieść jednostce harmonię, a społeczeństwu – dobrych gospodarzy i odpowiedzialnych obywateli.

Styl perswazyjny można odnaleźć także w literaturze romantycznej, chociaż przyjmuje tam zupełnie inną postać. W balladzie „Lilie” Adama Mickiewicza nie ma rozbudowanego wykładu moralnego. Przekonanie o nieuchronności kary zostaje wyrażone poprzez losy bohaterki, atmosferę grozy oraz ingerencję sił nadprzyrodzonych.

Główna bohaterka zabija męża powracającego z wojny, ponieważ obawia się kary za niewierność. Ukrywa ciało i sady na grobie lilie, licząc, że zbrodnia nigdy nie zostanie odkryta. Już początkowe słowa: „Zbrodnia to niesłychana, pani zabija pana” mają charakter wyrazistego oskarżenia. Powtórzenia i rytmiczność nadają opowieści formę zbliżoną do ludowej pieśni, ale jednocześnie zapowiadają moralny sens wydarzeń.

Bohaterka udaje się do Pustelnika, nazywanego także starcem, i wyznaje mu prawdę. Pełni on funkcję doradcy oraz moralnego autorytetu. Nie może jednak po prostu uwolnić kobiety od odpowiedzialności. Uświadamia jej, że ziemski wymiar sprawiedliwości może nie poznać prawdy, ale zbrodnia nie przestaje przez to istnieć. Wina działa również w sumieniu i porządku moralnym.

Pani bardziej boi się ujawnienia przestępstwa niż samego faktu, że odebrała człowiekowi życie. Próbuje uniknąć konsekwencji i szuka rozwiązania korzystnego dla siebie. Nie przechodzi prawdziwej przemiany moralnej. Dlatego spotkanie z Pustelnikiem nie przynosi jej oczyszczenia. Sama wiedza o winie nie wystarcza, jeżeli nie towarzyszą jej skrucha i gotowość przyjęcia odpowiedzialności.

Kiedy bracia zamordowanego męża chcą poślubić wdowę, Pustelnik proponuje próbę mającą rozstrzygnąć spór. Obaj mężczyźni przynoszą wianki, a kobieta wybiera jeden z nich. Okazuje się jednak, że kwiaty zostały zerwane z grobu zabitego. Zmarły powraca i wymierza karę wszystkim uczestnikom wydarzeń, a cerkiew zapada się pod ziemię.

Fantastyczne zakończenie pełni funkcję argumentu moralnego. Mickiewicz odwołuje się do ludowego przekonania, zgodnie z którym żadna zbrodnia nie pozostanie bez kary. Jeżeli zawiedzie prawo ustanowione przez ludzi, sprawiedliwość zostanie przywrócona przez siły nadprzyrodzone. Czytelnik ma odczuć lęk i zrozumieć bezcelowość ukrywania winy.

Perswazja w „Liliach” oddziałuje przede wszystkim na emocje. Tajemniczy las, grób, noc, powracający zmarły i katastrofa świątyni budują atmosferę grozy. Odbiorca nie analizuje jedynie logicznych argumentów przeciwko zbrodni. Obserwuje jej przerażające konsekwencje. Strach staje się narzędziem moralnego pouczenia.

Ważną rolę odgrywa również dialog. Rozmowy bohaterki z Pustelnikiem ujawniają jej sposób myślenia oraz próby usprawiedliwiania własnego postępowania. Starzec występuje jako głos prawa moralnego, natomiast zachowanie kobiety pokazuje, jak człowiek podporządkowuje rozum egoistycznemu pragnieniu uniknięcia kary. Mickiewicz nie musi dodawać obszernego komentarza, ponieważ ocena wynika z zestawienia tych postaw.

„Lilie” można uznać za rozbudowane egzemplum. Historia niewiernej żony pokazuje, do czego prowadzą zbrodnia, kłamstwo i brak autentycznej skruchy. Balladowa opowieść przekonuje za pomocą wydarzeń, symboli i emocji. Jest to perswazja mniej bezpośrednia niż u Reja, ale równie wyraźna pod względem moralnego przesłania.

Jeszcze bardziej złożony charakter ma perswazja w „Przedwiośniu” Stefana Żeromskiego. Powieść powstała w pierwszych latach po odzyskaniu przez Polskę niepodległości. Radości z powrotu państwa na mapę towarzyszyło rozczarowanie jego sytuacją społeczną i polityczną. Żeromski dostrzegał biedę, nierówność, chaos administracyjny oraz konflikty pomiędzy zwolennikami różnych programów naprawy kraju.

Powieść jest próbą pobudzenia społeczeństwa do dyskusji o przyszłości Polski. Autor nie przedstawia jednak jednego gotowego rozwiązania. Zestawia odmienne idee, pokazuje ich mocne i słabe strony oraz zmusza czytelnika do samodzielnego namysłu. Perswazja nie polega tutaj na prostym nakazie, lecz na wywołaniu niepokoju i poczucia odpowiedzialności.

Seweryn Baryka opowiada synowi Cezaremu historię szklanych domów. Według tej wizji w niepodległej Polsce powstają nowoczesne, tanie, wygodne i dostępne dla wszystkich budynki. Kraj jest sprawiedliwy, dobrze zorganizowany i wykorzystuje osiągnięcia techniki dla dobra obywateli. Opowieść ma przekonać wychowanego w Baku Cezarego do wyjazdu do ojczyzny rodziców.

Mit szklanych domów pełni funkcję perswazyjną wewnątrz powieści, ponieważ ojciec próbuje za jego pomocą wpłynąć na decyzję syna. Jednocześnie oddziałuje na czytelnika jako symbol idealnego państwa. Po przybyciu do Polski Cezary odkrywa jednak biedę, brud i zniszczenia. Konfrontacja marzenia z rzeczywistością prowadzi do gwałtownego rozczarowania.

Załamanie mitu nie oznacza, że opowieść Seweryna była całkowicie bezwartościowa. Szklane domy pozostają obrazem celu, do którego Polska mogłaby dążyć: nowoczesności, sprawiedliwości społecznej i powszechnego dobrobytu. Ich brak staje się oskarżeniem tych, którzy zadowolili się samym odzyskaniem niepodległości i nie podjęli wystarczających działań na rzecz poprawy warunków życia.

Żeromski wykorzystuje silne kontrasty. Obraz szklanych domów zostaje zestawiony z nędzą przygranicznych miejscowości. Dostatek i zabawy w Nawłoci kontrastują z warunkami panującymi w chłopskim Chłodku. Beztroskie życie ziemiaństwa odbywa się obok cierpienia ludzi, którym brakuje jedzenia, opieki lekarskiej i możliwości rozwoju.

Autor nie przedstawia wszystkich mieszkańców dworu jako ludzi pozbawionych uczuć. Pokazuje jednak, że ziemiaństwo żyje w świecie własnych rozrywek i rytuałów, nie dostrzegając skali społecznych problemów. Kontrast pomiędzy Nawłocią a Chłodkiem działa silniej niż bezpośrednio oskarżenie. Czytelnik sam zauważa niesprawiedliwość i nie może uznać przedstawionego porządku za trwałe.

Doświadczenia rewolucji w Baku stanowią natomiast ostrzeżenie przed komunizmem i niekontrolowaną przemocą. Młody Cezary początkowo ulega rewolucyjnym hasłom równości. Z czasem obserwuje jednak grabieże, egzekucje, okrucieństwo tłumu oraz śmierć własnej matki. Widzi, że rewolucja głosząca wyzwolenie człowieka może zamienić się w system terroru.

Żeromski rozumiał, że rewolucyjne hasła stają się atrakcyjne tam, gdzie panują skrajna bieda i niesprawiedliwość. Dlatego nie ograniczył się do potępienia komunizmu. Ostrzegał polskie elity, że brak reform może doprowadzić do gwałtownego wybuchu społecznego. Jeżeli państwo nie poprawi położenia najuboższych, ludzie mogą zwrócić się ku ideologii obiecującej natychmiastową równość.

Centralną część politycznej dyskusji stanowią rozmowy Cezarego z Szymonem Gajowcem i Antonim Lułkiem. Gajowiec opowiada się za stopniową reformą państwa. Uważa, że młoda Polska musi najpierw zbudować stabilne instytucje, administrację i gospodarkę. Lułek reprezentuje natomiast program komunistyczny oraz wiarę w rewolucję proletariacką.

Cezary nie przyjmuje w pełni żadnego z tych stanowisk. Gajowcowi zarzuca zbyt dużą powolność oraz brak odpowiedzi na natychmiastowe cierpienie najbiedniejszych. Lułkowi nie ufa z powodu własnych doświadczeń rewolucji w Baku. Wie, że piękne hasła równości mogą prowadzić do przemocy, zniewolenia i podporządkowania jednostki ideologii.

Dialogi polityczne są ważnym środkiem retorycznym powieści.

Każdy bohater przedstawia argumenty, odpowiada na zarzuty i próbuje przekonać rozmówcę. Czytelnik obserwuje zderzenie różnych programów, ale autor nie wskazuje prostego zwycięzcy. Dzięki temu odbiorca zostaje włączony do dyskusji i musi sam rozważyć racje poszczególnych stron.

Perswazyjny charakter ma także tytuł „Przedwiośnie”. Oznacza porę przejściową pomiędzy zimą a wiosną. Śnieg topnieje, odsłaniając błoto, brud i zniszczenia, lecz jednocześnie zapowiada możliwość odrodzenia. Polska po 1918 roku znajduje się właśnie w takim stanie. Odzyskała niepodległość, ale nie stała się jeszcze krajem sprawiedliwym, stabilnym i nowoczesnym.

Przedwiośnie nie jest pełną wiosną. Symbolizuje początek, niedojrzałość i niepewność. Może prowadzić do rozkwitu, lecz niczego nie gwarantuje. Tytuł pełni więc funkcję argumentu zawierającego jednocześnie krytykę i nadzieję. Państwo wymaga ogromnej pracy, a jego przyszłość zależy od decyzji podejmowanych przez obywateli.

Równie wieloznaczne jest zakończenie powieści. Cezary przyłącza się do manifestacji robotników, ale w pewnej chwili wychodzi z szeregu i idzie oddzielnie. Gest może oznaczać solidarność z protestującymi, gotowość do buntu albo samodzielność wobec programu komunistów. Bohater nie staje się bezwarunkowym zwolennikiem Lułka. Nadal szuka własnej drogi.

Otwarte zakończenie jest ważnym narzędziem perswazji. Żeromski nie rozwiązuje za czytelnika wszystkich problemów. Pozostawia go z obrazem młodego człowieka, który nie zgadza się na istniejącą niesprawiedliwość, ale nie posiada gotowego programu zmian. Odbiorca ma poczuć niepokój i zrozumieć, że dalsza bierność jest niemożliwa.

Styl perswazyjny „Przedwiośnia” opiera się na połączeniu obrazów symbolicznych, kontrastów społecznych, dyskusji politycznych i emocjonalnych losów bohaterów. Żeromski

przemawia zarówno do rozumu, jak i do uczuć. Pokazuje argumenty reformatorów oraz rewolucjonistów, ale przedstawia też konkretne cierpienie matki Cezarego, chłopów i robotników. Dzięki temu problemy polityczne nie pozostają abstrakcyjne.

Porównanie utworów Reja, Mickiewicza i Żeromskiego pokazuje, że perswazja literacka może przyjmować bardzo różne formy. Rej poucza bezpośrednio, wykorzystując dialog, egzemplę, przysłowia i pozytywne wzorce osobowe. Mickiewicz przedstawia moralne prawo za pomocą balladowej fabuły, fantastyki oraz atmosfery grozy. Żeromski konfrontuje sprzeczne ideologie i pozostawia czytelnika z otwartym pytaniem o przyszłość państwa.

Zmienia się również obraz odbiorcy. Rej traktuje go jak człowieka, któremu należy wyraźnie wskazać właściwe postępowanie. Mickiewicz odwołuje się do jego wiary w sprawiedliwość oraz emocjonalnej reakcji na zbrodnię. Żeromski zakłada natomiast aktywnego czytelnika zdolnego do samodzielnego porównywania argumentów. W każdym przypadku twórca próbuje jednak wywołać określoną zmianę.

Styl retoryczny nie ogranicza się zatem do ozdobnego języka ani głośnych przemówień. Jego najważniejszą cechą jest celowość. Autor tak wybiera argumenty, obrazy, postacie i środki stylistyczne, aby wpłynąć na odbiorcę. Nawet otwarte zakończenie może pełnić funkcję perswazyjną, jeśli zmusza do namysłu i nie pozwala zachować obojętności.

„Krótka rozprawa” przekonuje o konieczności naprawy stosunków społecznych, „Żywot człowieka poczciwego” propaguje życie oparte na cnocie i umiarze, „Lilie” ostrzegają przed zbrodnią oraz próbą uniknięcia odpowiedzialności, a „Przedwiośnie” wzywa do poszukiwania skutecznego programu reform. Utwory te różnią się tematyką, epoką i formą, lecz łączy je przekonanie, że literatura może kształtować ludzkie postawy.

Najskuteczniejsza perswazja nie polega na mechanicznym

narzuceniu odbiorcy gotowej odpowiedzi. Powinna pobudzać rozum, wyobraźnię i sumienie. Literatura osiąga ten cel szczególnie dobrze, ponieważ pozwala czytelnikowi obserwować skutki konkretnych decyzji i przeżywać je razem z bohaterami. Dzięki temu argument przestaje być wyłącznie abstrakcyjną tezą, a staje się częścią ludzkiego doświadczenia.

Jeśli szukacie pomocy w napisaniu własnej pracy - potrzebujecie korepetycji, konsultacji to polecamy stronę [pisanie prac](#) - fachowa pomoc w pisaniu prac - oczywiście tylko w granicach prawa.